

**AKTUÁLNOSŤ ODKAZU LONA L. FULLERA
A JEHO VNÚTORNEJ MORÁLKY
PRÁVA NA LEGISLATÍVU A PRÁVNU PRAX
V SLOVENSKEJ REPUBLIKE**

Mgr. Olexij M. Meteněkanyč, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra teórie práva a sociálnych vied
olexi.metenkanyc@flaw.uniba.sk

**Aktuálnosť odkazu Lona L. Fullera a jeho vnútornej morálky
práva na legislatívu a právnu prax v Slovenskej republike**

Príspevok má ambíciu predstaviť základné tézy procedurálneho iusnaturalizmu v podaní jedného z najväčších právnych filozofov a právnych teoretikov 20. storočia – Lona L. Fullera. Dôraz bude kladený predovšetkým na jeho koncept vnútornej morálky práva a jej osem požiadaviek, pričom sa zameriame na ich premietnutie do slovenského právneho poriadku a s tým spojené aplikačné problémy v právnej praxi, ktoré pri tom vyvstali.

**Relevance of Lon L. Fuller's legacy and his internal morality of
the right to legislation and legal practice in the Slovak Republic**

The article has the ambition to present the basic thesis of procedural iusnaturalism presented by one of the greatest legal philosophers and legal theorists of the 20th century – Lon L. Fuller. Emphasis will be put on his concept of inner morality of law and its eight requirements, focusing on their projection into the Slovak legal order and the associated application problems in legal practice that arose during this projection.

**Attualità dell'eredità di Lon L. Fuller e la sua moralità interna
del diritto alla legislazione e alla pratica legale nella Repubblica
Slovacca**

Il contributo vuole presentare le tesi di base dello iusnaturalismo procedurale presentate da uno dei più grandi filosofi e teorici legali del

XX secolo: L. L. Fuller. L'accento sarà posto principalmente sul suo concetto di moralità interna del legge e suoi otto requisiti, concentrandosi sul loro recepimento nell'ordinamento giuridico slovacco e sui relativi problemi applicativi nella pratica legale.

Kľúčové slová: Procedurálny iusnaturalizmus, Lon L. Fuller, vnútorná morálka práva, osem kritérií správnosti práva

Keywords: Procedural iusnaturalism, Lon L. Fuller, inner morality of law, eight criteria of lawfulness

Parole chiave: Iusnaturalismo procedurale, moralità interna della legge, otto criteri di correttezza della legge

Úvod

„Túto kapitolu začneme pomerne rozvláčajnou alegóriou. Hovorí o nešťastnom panovaní monarchu, ktorý mal príliehavé, ale nie príliš nápadité a dokonca ani nie zrovna kráľovský znejúce meno Rex.“¹

Lon L. Fuller

Lon L. Fuller, ako jeden z najpoprednejších predstaviteľov právneho iusnaturalizmu 20. storočia, práve vyššie uvedeným úvodom začína svoju druhú kapitolu diela *Morálka práva*. Uvedené dielo Fuller spísal ako pokračovanie debaty, ktorá sa medzitým rozprúdila medzi ním a azda najvýznamnejším predstaviteľom právneho pozitivizmu 20. storočia, a to Herbertom L. A. Hartom.² Ich diskusia vstúpila do dejín

¹ FULLER, L. L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s.37.

² Ich diskusia prebiehala spočiatku na stránkach odborného časopisu *Harvard Law Review*, pričom najprv vyšiel Hartov článok s názvom „*Positivism and the Separation of Law and Morals*“, ako aj Fullerov nemenej známy článok s názvom „*Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart*.“ Viac pozri v HART, H.L.A.: Positivism and the Separation of Law and Morals. In *Harvard Law Review*, Vol. 71, No. 4, 1958, s. 593-629, resp. FULLER, L.L.: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. In *Harvard Law Review*, Vol. 71, No. 4, 1958, s. 630-672. Je nutné uviesť, že uvedené odborné články boli publikované ako pokračovanie polemiky, ktorá začala v roku 1957, keď Hart ako hosťujúci profesor vystúpil na Harvardskej právnickej fakulte v rámci programu Holmesových prednášok so svojou prednáškou, na ktorú kriticky reagoval Fuller. Viac pozri v GÓMEZ, J.V.: The Hart-Fuller Debate. In *Philosophy Compass*, 9, 2014, s. 45, prípadne pre ešte bližšie informácie odporúčame LACEY, N.: Out of the Witches' Cauldron?: Reinterpreting the Context and Re-assessing the Significance of the Hart-Fuller Debate. In *Oxford Legal Studies*, Research paper No. 51, 2012, s. 1-45. Dostupné na internete: <http://ssrn.com/abstract=2126511> (navštívené dňa 21.03.2020). Po korektnosť je nutné uviesť, že vydaniu Fullerovho diela *Morálka práva* (1964) predbiehalo Hartovo dielo *Pojem práva* (1961).

právneho myslenia pod názvom *Hart-Fuller debata (Hart-Fuller debate)*,³ pričom obaja sa venujú dvom problematikám, ktoré sú úzko prepojené. Na jednej strane ide o interpretáciu a význam pojmov a rozlišovania prípadov na jasné a nejasné (známe pravidlo zákazu vstupu vozidla do parku, ktoré uvádza Hart a jeho rozlišovanie významov slov na jadro a polotiene⁴ a ktorému odporuje Fuller),⁵ ako aj na strane druhej tu máme otázku platnosti nemorálneho práva, ak ide o skutočne enormne nemorálne právo.⁶

³ K tejto problematike bolo vydaných pomerne veľa odborných článkov i kníh. Z tých posledných odporúčame predovšetkým knihu editovanú Petrom Caneom zameriavajúcu sa na vplyv tejto diskusie na súčasnosť, t. j. 21. storočie. Viac pozri v CANE, P. (ed.): *The Hart-Fuller Debate in the Twenty-First Century*. Oxford, Portland: Hart Publishing, 2010, prípadne i GEORGE, R. P.: *The Autonomy of Law*. Oxford: Clarendon Press, 1996.

⁴ Jadro významu slova sú jasné prípady, ktoré nikto nespochybňuje. Napríklad v prípade pravidla zákazu vstupu vozidla do parku ide o zákaz, ktorý sa vzťahuje na obvyčajné osobné motorové vozidlo, ktoré zjavne spadá pod túto kategóriu. Čo však v prípade, ak bude chcieť niekto vstúpiť do parku na bicykli alebo motorke? Spadá to pod kategóriu vozidla? Tu začínajú nejasné prípady. Prípadne čo v prípade detského motorového autíčka? Čo v prípade ohrozenia života, môže sanitka ako vozidlo vstúpiť do parku? Všetko ide o nejasné prípady, keď nevieme s jednoznačnosťou povedať, či v tej-ktorej situácii sa bude vzťahovať pravidlo zákazu vstupu vozidla do parku aj na niektoré z vyššie spomenutých prostriedkov dopravy. Uvedené prípady predstavujú situácie, ktoré podľa Harta spadajú do polotieňov významu slova vozidla a o ktorých bude potrebné rozhodnúť. Viac pozri v HART, H.L.A.: *Pojem práva*. Praha: PROSTOR, 2004, s. 130-132, resp. pozri i COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, s. 41, pozri i pozn. č. 90.

⁵ Za účelom spochybnenia Hartovho rozlišovania významu slov na jadro a polotiene predkladá Fuller príklad, v rámci ktorého si predstavme nasledujúcu situáciu: na vlakovej stanici platí zákaz *spania* pod hrozbou sankcie (5 dolárov). Na stanici v jednom momente spia na jednej strane bezdomovec, ktorý si našiel útulnú lavičku, na ktorej „vytriezve“ a súčasne nepríjemne chrápe (v tomto prípade ide o jadro významu, voči týmto ľuďom bol prijatý zákaz), a na strane druhej máme spiacieho pasažiera, ktorý čaká na zmeškaný vlak a ktorý má prísť tesne nad ráno. Tohto pasažiera začuje strážnik jemne zachrápať, aj keď pri zatknutí už sedel vzpriamene, akoby ani nespál, na jeho smolu predsa len slabo chrápal (toto má byť polotieň významu slova „spanie“ v pravidle zákazu spania na vlakovej stanici). Fuller sa následne stavia do pozície sudcu, pred ktorého sú predvedení obaja „spáči“ a sám seba sa pýta, na ktorú z daných aktivít sa vzťahuje štandardné použitie slova „spánok“. Je spánok nutne vnímať ako úmysel sa vyspať celú noc na stanici na lavičke alebo na podlahe? Či stačí aj len nejaká časť noci? Musí prebiehať spánok na lavičke? Musí človek „zachrápať“? Obdobné otázky si môžeme klást ešte dlho, ale podstatná je snaha Fullera poukázať, že význam jednotlivých slov pri interpretácii práva nie je postačujúci a musíme sa zakaždým zamerať na účel právneho pravidla, na ktorý ho prijímame. FULLER, L.L.: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. In *Harvard Law Review*, Vol. 71, No. 4, 1958, s. 664. Schauer oceňuje v tomto smere Fullerov prínos, že správne upozornil na skutočnosť, že doslovný výklad práva môže viesť k absurdným záverom. Aj bezdomovec, aj človek čakajúci na meškajúci vlak, skutočne spali a teda spadajú pod pojem „spánok“, avšak je absurdné sankcionovať ich oboch za to „isté“ porušenie pravidla. K tomu pozri SCHAUER, F.: *Thinking Like a Lawyer: A New Introduction to Legal Reasoning*. Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 155-156.

⁶ Dôležitú rolu tu hrá i Radbruch a jeho formula, ktorej sa venujú tak Hart i Fuller, pričom polemizujú navzájom na pozadí známeho prípadu ženy, ktorá sa v roku 1944 rozhodla udať svojho manžela, keďže tento manžel uvádzal viaceré urážky na adresu Hitlera. Manžel bol zatknutý

Na tomto mieste sa však nemáme záujem podrobne venovať uvedenej problematike sporu právneho iusnaturalizmu a právneho pozitivizmu v podobe Hart-Fullerovej debaty,⁷ no chceme sa zamerať na azda najvýznamnejší príspevok Lona F. Fullera, ktorým prispel do tejto debaty, ako aj do diskurzu právnej filozofie, a to je jeho koncept vnútornej morálky práva a jej osem kritérií legality.

1. Fullerova vnútorná morálka práva a jej osem kritérií

V rámci diela *Morálka práva* do popredia vyvstáva najmä bližšie rozpracovanie konceptu vnútornej morálky práva zo strany Fullera.⁸ Ide o druhú kapitolu tohto diela, ktorá začína už dnes slávnym príbehom

a neskôr i odsúdený na smrť, avšak vzhľadom na to, že už išlo o neskoré štádium vojny, tak namiesto exekúcie trestu ho poslali na frontu. Po vojne, v roku 1949, boli manželka i sudca, ktorý odsúdil manžela, obvinení z trestného činu nezákonného zbavenia slobody. Manželka sa odvolávala na právnu úpravu, ktorá bola platná v roku 1944 a podľa ktorej sa nedopustila žiadneho trestného činu. Nakoniec uvedená argumentácia nepomohla manželke a súd, okrem iného, argumentoval tým, že zákony, na ktoré sa obvinená odvolávala, boli „v rozpore s morálnym svedomím a zmyslom pre spravodlivosť všetkých slušných ľudí.“ HART, H. L. A.: Positivism and the Separation of Law and Morals. In *Harvard Law Review*, Vol. 71, No. 4, 1958, s. 619. Zaujímavosťou je, že obaja (Hart i Fuller) sa zhodujú v riešení situácie, a to v použití retroaktívneho zákona, avšak každý sa opiera o inú argumentáciu. Hart sa na jednej strane skôr opiera o utilitaristický postoj, podľa ktorého utilitaristi tvrdia, že zákony, ktoré sú platným právom, môžu byť tak zlé na to, aby sme sa nimi riadili. Ide o odlišný prístup ako o invalidáciu zákona na základe porovnania s morálkou, pričom utilitaristický prístup ponecháva morálku morálkou a právo právom. Nemieša ich. Okrem toho Hart poukazuje i na fakt, že ľudia by ani neporozumeli, resp. by neuverili argumentácii, že nemorálny zákon nie je súčasťou práva. V tomto smere je skôr za postoj, ktorý síce na prvý pohľad bude znieť drasticky a bude v rozpore s tradičnými právnymi pravidlami (t.j. otvorené priznanie využitia pravej retroaktivity na potrestanie trestných činov minulého režimu), avšak ide o postoj, ktorý je pravdivý a neodvoláva sa na ťažko uchopiteľnú a rôznorodú morálku. Pre Fullera prijatie retroaktívneho zákona nie je otázka voľby najmenšieho zla, ako je to u Harta, ale chápe prijatie takéhoto zákona „ako spôsob symbolizácie ostrého rozchodu s minulosťou“, ako aj prostriedku na oddelenie mimoriadnej „čistiacej operácie“ (*cleanup operation*) od bežného fungovania súdneho procesu, ktorý by bol za normálnych okolností. Viac v FULLER, L. L.: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. In *Harvard Law Review*, Vol. 71, No. 4, 1958, s. 661.

⁷ V krátkosti sa jej venujeme vo vyššie uvedených poznámkach pod čiarou.

⁸ Okrem toho za zmienku stojí i celá jedna podkapitola, ktorú Fuller napísal ako reakciu na Hartovo dielo *Pojem práva*, pričom sa zameriava na kritiku konceptu „pravidla uznania“, čo je vlastne Hartov kľúčový pojem a aj hlavný posun v rámci tejto debaty, ktorý predostiera vo svojom diele *Concept of Law*. Fuller opätovne využíva svoju postavu, kráľa Rexa, aby poukázal na slabé miesta konceptu pravidla uznania v podaní Harta a najmä vytýka Hartovi metodickú chybu, keď sa pokúša dať čisto právnické odpovede na otázky, ktoré sú svojou podstatou otázkami sociologických faktov. Viac pozri v FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 124-134. Na tomto mieste si dovoľujeme ešte uviesť, že sa nemáme v pláne venovať problematike vonkajšej morálky práva, k tomu dodatočne pozri i pozn. č. 12.

kráľa Rexa, ktorý si vzal za cieľ byť veľkým zákonodarcom a reformátorom práva vo svojom kráľovstve. Samozrejme, táto snaha skončí veľkolepým fiaskom, avšak na základe toho Fuller poukazuje na osem spôsobov, ako neuspieť pri tvorbe práva, pričom ak tieto neúspechy obrátíme, dosiahneme osem kritérií platnosti vnútornej morálky práva, ktoré sú v mnohom prítomné v základných princípoch súčasných právnych a demokratických štátov. Ide o tieto kritéria:

- všeobecnosť právnej regulácie,
- nevyhnutnosť zverejnenia právnych pravidiel,
- zákaz retroaktívnych zákonov,
- jasnosť zákonov,
- nerozpornosť právneho systému,
- neprípustnosť toho, aby zákony požadovali nemožné (konanie),
- stálosť práva v čase, t. j. snaha o stabilitu práva,
- zhoda medzi vyhlásenými pravidlami a ich uplatňovaním v praxi.⁹

Úplný neúspech naplnenia ktorejkoľvek z týchto ôsmich požiadaviek nevedie len k nesprávnemu systému práva, ale „vedie k ničomu, čo sa správne vôbec systémom práva nenazýva, iba tak v pickwickovskom chápaní, podľa ktorého sa i o neplatnej zmluve stále dá povedať, že je určitým druhom zmluvy.“¹⁰ Ide tu v podstate o slepú poslušnosť voči autorite. Aj v prípade príbehu kráľa Rexa poddaní zostali verní Rexovi počas celej jeho dlhej a tragickej dobe panovania. Avšak oni neboli verní „právu“, ktoré prijímal Rex, ale jeho autorite, osobe, nakoľko počas svojho panovania žiadne právo nikdy nevytvoril, keďže zakaždým jeho opatrenia boli v rozpore s jednou z vyššie uvedených požiadaviek legality. A keďže jeho opatrenia s ohľadom na porušenie niektorej z požiadaviek legality neboli právom, ani poddaní mali žiadnu povinnosť poslúchať jeho príkazy.¹¹

Fuller vnímal vzťah týchto ôsmich požiadaviek platnosti práva k prirodzenoprávnej tradícii nasledovne: osem vyššie uvedených princípov legality je druhom prirodzeného práva, aj keď nie v tom tradičnom chápaní. Nemajú nič spoločné s morálnymi súdmi, ako napr. že antikoncepcia je porušením Božieho, resp. morálneho zákona.¹² Nejde o žiadne

⁹ Ibidem, s. 37-88.

¹⁰ HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeměk, 2012, s. 24.

¹¹ Obdobne to prezentuje Colleen Murphy, ktorý bráni túto Fullerovu tézu. K tomu pozri MURPHY, C.: Lon Fuller and the Moral Value of the Rule of Law. In *Law and Philosophy*, 24, 2005, s. 239-262.

¹² Môžeme uviesť aj iné sudy, ktoré spomína Fuller, ako napr. otázka polygamie, štúdium a úcta Marxa, úcta k Bohu, progresívna daň z príjmu alebo utláčanie žien. Samozrejme, môžeme riešiť, či niektoré z týchto morálnych súdov majú byť istým spôsobom legálne ukotvené, avšak uvedené spadá do vzťahu práva a morálky, ktorý Fuller nazýva vonkajšia morálka práva. FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 92.

„vyššie“ právo, Fuller naopak, označuje ho ako právo pozemské, nižšie, ktoré sa drží „*pri zemi*.“¹³ Analogicky ich prirovnáva k zákonom tesárskeho remesla. „*Sú ako zákony tesárskeho remesla, alebo aspoň ako zákony, ktoré rešpektuje tesár, ktorý chce, aby dom, ktorý postaví, stál a slúžil tým, ktorí v ňom budú bývať.*“¹⁴ Ide o základné prirodzenoprávne zákony tvoriace orientačný kompas pri tvorbe práva. Podľa Fullera sa nemáme zaoberať materiálными cieľmi ľudského konania, ale pozornosť musíme venovať práve vytváraniu a usporiadaniu systému pravidiel regulujúcich ľudské konanie. Čiže sa zamerať skôr na proces vytvárania právnych pravidiel, než na samotný obsah právnych pravidiel (t. j. či majú obsahovať určité morálne hodnoty, ako napr. zákaz antikoncepcie, nakoľko je to v rozpore s Božím právom). To je dôvod, prečo sa Fullerova teória niekedy označuje ako procedurálny právny naturalizmus, voči čomu by Fuller zrejme nemal námietky.¹⁵

V tomto príspevku máme v pláne využiť vyššie uvedený koncept vnútornej morálky práva v dvoch rovinách. V prvom rade sa chceme zamerať na aktuálnosť a prítomnosť odkazu Lona Fullera v legislatíve, pričom v súlade s Fullerovou koncentráciou na tvorbu práva, zamerali sme sa na náš zákon zákonov, t. j. zákon č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a Zbierke zákonov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len ako „*Zákon o tvorbe právnych predpisov*“). Naša otázka znela, či je možné identifikovať všetkých osem kritérií legality aj v našom hlavnom predpise, ktorý reguluje tvorbu práva v Slovenskej republike. V druhej rovine sa chceme venovať konceptu vnútornej morálky práva i z pohľadu jeho uplatnenia v právnej praxi, t. j. či dochádza aj k praktickému uplatňovaniu vybraných kritérií v právnej praxi.

2. Aktuálnosť a prítomnosť odkazu Fullera v legislatíve Slovenskej republiky

Vzhľadom na to, že samotný Fullerov koncept vnútornej morálky práva sa zameriava na tvorbu práva, tak sa i náš záujem v prípade detekcie odkazu tohto konceptu v legislatíve Slovenskej republiky zameral na zákon upravujúci tvorbu práva, predovšetkým v súčasnosti ide o Zákon o tvorbe právnych predpisov. Veríme, že v našom snažení

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ K tomu porovnaj časť Fullerovej práce, kde sám prikladá dôraz na procesnú stránku tvorby a usporiadania právnych pravidiel v systéme práva – ibidem, s. 91-93.

sme boli úspešní a že sa nám podarilo nájsť všetkých osem Fullerových požiadaviek legality. Samozrejme, v niektorých prípadoch nešlo o ich explicitné vyjadrenie, ale nutnosť ich existencie vyplýva implicitne, z obsahu a kontextu samotného Zákona o tvorbe právnych predpisov. Rovnako v niektorých prípadoch by sa tie isté ustanovenia mohli využiť aj v rámci viacerých kritérií, ako aj úprava niektorých z kritérií sa môže nachádzať aj v iných právnych predpisoch, než v samotnom Zákone o tvorbe právnych predpisov. My sme sa koncentrovali predovšetkým na uvedený zákon.

Všeobecnosť právnej regulácie

Nutnosť prijímania všeobecnej právnej regulácie vyplýva už hneď z prvého ustanovenia Zákona o tvorbe právnych predpisov, a to z § 1 ods. 1 predmetného zákona, v rámci ktorého sa uvádza: „*Tento zákon upravuje základné pravidlá tvorby **všeobecne** záväzných právnych predpisov (ďalej len „právy predpis“), ktorými sú Ústava Slovenskej republiky (ďalej len „ústava“), ústavné zákony, zákony, nariadenia vlády Slovenskej republiky (ďalej len „nariadenie vlády“), vyhlášky a opatrenia ministerstiev, ostatných ústredných orgánov štátnej správy, iných orgánov štátnej správy a Národnej banky Slovenska a ich vyhlasovanie v Zbierke zákonov Slovenskej republiky (ďalej len „zbierka zákonov“).*“ V rámci uvedeného ustanovenia je zdôraznená skutočnosť, že by mali byť prijímané všeobecne záväzné právne predpisy, t. j. slovami Fullera „*prvá požiadavka systému, ktorá podriaďuje ľudské konanie režimu pravidiel, je samozrejmy: musia existovať pravidlá.*“¹⁶ Základná myšlienka spočíva v tom, že musíme prijať všeobecne záväzné pravidlá, podľa ktorých budú môcť rozhodovať orgány aplikácie práva. Aby nedošlo k situácii, že kvôli absencii právnej regulácie budeme musieť rozhodovať prípad od prípadu, resp. že si zvolíme opačný postup – rozhodovaním prípadu od prípadu sa nám všeobecné pravidlá zjavujú samé od seba.

Právne predpisy, resp. aj ich najmenšie stavebné časti, t. j. právne normy, by mali byť všeobecne záväzne. Pod uvedeným môžeme rozumieť viaceré významy. V prvom rade ide o hľadisko subjektu. Právna norma a ani právny predpis nie sú adresované konkrétnemu subjektu, ale všetkým, na koho sa právny predpis vzťahuje. Samozrejme, subjekt môže byť určený rôznymi druhovými kritériami, na základe ktorých dostaneme špecifické skupiny, na ktoré sa vzťahuje právne pravidlo či právna norma (napr. právna úprava vzťahujúca sa len na

¹⁶ Ibidem, s. 48.

občanov Slovenskej republiky, len na advokátov, len študentov a pod.). Avšak ide o druhovo stanovené kritéria, pričom subjekt sa neindividu-
alizuje (napr. že by vznikla právna povinnosť len Ferovi Mrkvičkovi).
Nezabudnime i na hľadisko predmetu správania, ktoré je regulované
normou. Ide o obdobnú situáciu, keď by malo byť cieľom prijímanej
právnej úpravy regulovať všeobecne istý typ správania a neprijímať
právnu normu len kvôli jednému, konkrétnemu správaniu.¹⁷

Uvedené sa javí ako samozrejmé, najmä s ohľadom na myšlienku
demokratického a právneho štátu. Avšak v tomto smere výrazným
spôsobom do tejto požiadavky legality zasahujú politicky motivované
zákony. Právo je tvorené viac politikmi než právnikmi. Súčasne, mno-
hokrát sa požiadavky právnikov a politikov na zákon diametrálne líšia.¹⁸
Často musí legislatívno-technická čistota ustúpiť práve hľadaniu poli-
tických kompromisov. Prijímanie zákonov by nemalo byť motivované
osobným záujmom jednotlivcov, nemalo by sledovať jeden konkrétny
prípád, ako aj by nemalo byť jeho účelom zvýhodnenie/sankcionovanie
konkrétnych osôb. Lenže ako sme svedkami aj v súčasnosti, uvedené
racionálne požiadavky právneho štátu sú často opomínané (uved'me len
napr. kauzu *lex Váhostav*).¹⁹

Nevyhnutnosť zverejnenia právnych pravidiel

Právne pravidlá by mali byť zakaždým zverejňované. Nie je to
len kvôli tomu, aby sa reálne občan vedel oboznámiť s ich obsahom
(prízajme si, takých už je veľmi málo, čo si z kratochvíle čítajú novo-
prijaté právne predpisy...) a aby sme mohli s pokojným svedomím
uplatňovať právnu domnienku uvedenú v § 15 Zákona o tvorbe práv-
nych predpisov.²⁰ Fuller vidí dôležitosť zverejňovania právnych pravi-
diel aj v tom, že takto môžeme predmetné pravidlá (predpisy) podrobiť
verejnej kritike. „*Je taktiež samozrejmé, že ak nie sú zákony jednodu-*

¹⁷ PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: VO PF UK, 2001, s. 218.

¹⁸ K tomu napríklad pozri viac v FÁBRY, B. – KASINEC, R. – TURČAN, M.: *Teória práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 180.

¹⁹ V súhrne môžeme hovoriť o tzv. súkromných zákonoch (*private acts* alebo *leges singulares*), ktoré ako právny inštitút sú známe predovšetkým právnym systéme *common law*. K tomu pozri napr. CLIFFORD, F.: *A History of Private Bill Legislation*. London and New York: Routledge, 1968, prípadne pre podmienky Slovenskej republiky i GÁBRIŠ, T.: Súkromné zákony: privatizácia parlamentu? In *ComenIUS*. 2018. Dostupné na internete: <https://comenius.flaw.uniba.sk/index.php/kategorie/politika-a-pravo/44-sukromne-zakony-privatizacia-parlamentu> (navštívené dňa 21.03.2020).

²⁰ „*O všetkom, čo bolo v zbierke zákonov vyhlásené, sa má za to, že dňom vyhlásenia sa stalo známym každému, koho sa to týka.*“

cho prístupné, neexistuje žiadna zábrana, že ich budú prehliadať tí, ktorí ich majú aplikovať a vynucovať.“²¹

Na to, aby sa právny predpis stal platným a účinným, musí byť zverejnený v štátnom publikačnom nástroji – najčastejšie v Zbierke zákonov. V rámci nej sa v zmysle § 12 ods. 1 Zákona o tvorbe právnych predpisov zverejňujú nielen právne predpisy, ale aj iné právne akty podľa § 13 toho istého zákona²² či akty medzinárodného práva podľa § 20 predmetného zákona (ďalej súhrne len ako „iné právne akty“).²³ Podľa § 19 ods. 1 Zákona o tvorbe právnych predpisov „*právne predpisy nadobúdajú platnosť dňom ich vyhlásenia v zbierke zákonov.*“ Taktiež i účinnosť právneho predpisu je v rámci generálnej klauzuly o účinnosti právnych predpisov viazaná na jeho publikáciu v rámci zbierky zákonov, keďže podľa § 19 ods. 2 Zákona o tvorbe právnych predpisov „*právne predpisy nadobúdajú účinnosť pätnástym dňom po ich vyhlásení v zbierke zákonov, ak nie je v nich ustanovený neskorší deň nadobudnutia účinnosti. Ak je to odôvodnené naliehavým všeobecným záujmom, môže sa v právnom predpise výnimočne ustanoviť skorší začiatok jeho účinnosti, najskôr však dňom vyhlásenia v zbierke zákonov.*“

Vyhlasovanie zákonov nie je žiadna novinka v našich dejinách. Chamurapi svoj zákonník prezentoval na čadičovom stĺpe (stéle), pričom daný stĺp, vysoký viac ako dva metre, bol vystavený na verejnom priestranstve, aby sa každý mohol oboznámiť s obsahom, ktorý bol na ňom.²⁴ Obdobne aj Zákony dvanástich tabúl (*Leges duodecim tabularum*) boli vystavené na rímskom fóre. Neskôr prišlo aj známe „vybub-

²¹ FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 52.

²² Inými aktmi, ktoré sa vyhlasujú v zbierke zákonov, sú v zmysle § 13 Zákona o tvorbe právnych predpisov:

- a) rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky,
- b) návrhy prijaté v referende,
- c) rozhodnutia predsedu národnej rady a uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky, ak tak ustanovuje osobitný predpis, uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky, o ktorých rozhodla, že sa majú uverejniť v zbierke zákonov a úplné znenia ústavy, ústavných zákonov a zákonov vyhlásených predsedom národnej rady,
- d) rozhodnutia prezidenta o rozpustení Národnej rady Slovenskej republiky, o vyhlásení referenda, o udelení amnestie, o prenesení právomoci dojednávať medzinárodné zmluvy a rozhodnutia prezidenta, ak tak ustanovuje osobitný predpis,
- e) rozhodnutia vlády o udelení amnestie o veciach priestupkov, rozhodnutia vlády, ak tak ustanovuje osobitný predpis, a uznesenia vlády, o ktorých rozhodla, že sa majú vyhlásiť v zbierke zákonov,
- f) ďalšie akty, ak tak ustanovuje osobitný predpis.

²³ Aktami medzinárodného práva, ktoré sa vyhlasujú v zbierke zákonov, sú medzinárodné zmluvy, rozhodnutia medzinárodných orgánov a rozhodnutia medzinárodnej organizácie.

²⁴ Viac pozri vo VOJÁČEK, L. a kol.: *Dejiny verejného práva a prameňov práva*. Bratislava: PraF UK, 2010, s. 25.

novanie“ zákonov,²⁵ keď na verejnom priestranstve bolo prednesené znenie nových zákonov a iných právnych predpisov, pričom následne boli tieto predpisy vystavené na určitom verejnom priestranstve. Aj dnes je nevyhnutné, aby znenia právnych pravidiel boli zverejnené a súčasne, aby sme sa k ich obsahu vedeli dostať. Oproti minulosti máme veľkú výhodu aj v tom, že naše technologické vymožitelnosti sú na oveľa vyššej úrovni a dnes nie je problém zistiť obsah toho-ktorého právneho predpisu za pár minút. Je to aj vzhľadom na to, že naša zbierka zákonov má dve podoby, tú písomnú, no predovšetkým tú elektronickú, ktorá je dostupná cez systém Slov-Lex.²⁶ Nakoľko ide aj o bezplatný prístup do zbierky zákonov, skutočne si dovoľíme tvrdiť, že nikdy nebola dostupnosť k samotným zneniam zákonov a iných právnych predpisov ľahšia, ako je to v súčasnosti.

Zákaz existencie retroaktívnych zákonov

Fuller sa pri problematike retroaktívnych zákonov venuje skôr vzťahu medzi retroaktivitou a ostatnými prvkami legality, než samotným fenoménom retroaktivity. Samozrejme, voči retroaktívnemu zákonodarstvu Fuller zastáva výrazne negatívny postoj a dokonca ho nazýva „skutočnou hrôzou.“²⁷ Avšak sám priznáva, že v niektorých prípadoch je prijatie retroaktívneho zákona nevyhnutné, a to v tých, keď jeho využitie podporuje ďalšie požiadavky legality (predovšetkým, že so zákonmi by mali byť oboznamovaní tí, ktorých sa ich obsah dotýka, resp. aby zákony požadovali možné konania, ale i ostatných požiadaviek legality, ktorým sa bližšie venujeme v tejto podkapitole).

Aj samotný Zákon o tvorbe právnych predpisov vo svojom ustanovení § 19 ods. 2 neumožňuje prijatie retroaktívneho zákona, nakoľko „*právne predpisy nadobúdajú účinnosť pätnástym dňom po ich vyhlá-*

²⁵ Niektorí autori uvedené vybubnovanie označujú ako formu materiálnej publikácie právnych predpisov, pozri napr. PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: VO PF UK, 2001, s. 225.

²⁶ Ide o ustanovenie § 12 ods. 3 Zákona o tvorbe právnych predpisov: „*Zbierka zákonov sa vydáva v elektronickej podobe a v listinnej podobe. Elektronická podoba a listinná podoba zbierky zákonov majú rovnaké právne účinky a zhodný obsah, ak § 14 alebo § 18 ods. 2 neustanovuje inak. Ak je rozdiel v texte elektronickej podoby a listinnej podoby zbierky zákonov, prednosť má text uverejnený v listinnej podobe zbierky zákonov. Právne predpisy, iné akty a akty medzinárodného práva sa v elektronickej podobe zbierky zákonov podpisujú zaručenou elektronickou pečatou vydavateľa zbierky zákonov.*“ resp. ide o nasledujúci odsek toho istého paragrafu: „*Elektronická podoba zbierky zákonov je dostupná bezplatne prostredníctvom Slov-Lexu. Na označenie elektronických systémov alebo webových sídel sprístupňujúcich v informatívnej podobe právne predpisy, iné akty alebo akty medzinárodného práva, ktoré sa vyhlasujú v zbierke zákonov, nemožno používať názvy, ktoré by mohli uviesť do omylu, že ide o elektronický systém, prostredníctvom ktorého sa sprístupňuje elektronická podoba zbierky zákonov.*“

²⁷ FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 54.

sení v zbierke zákonov, ak nie je v nich ustanovený neskorší deň nadobudnutia účinnosti. Ak je to odôvodnené naliehavým všeobecným záujmom, môže sa v právnom predpise výnimočne ustanoviť skorší začiatok jeho účinnosti, **najskôr však dňom vyhlásenia v zbierke zákonov.**“ Avšak aby účinnosť „predbehla“ platnosť, a teda by sme mohli hovoriť o retroaktívnom právnom predpise, uvedený scenár Zákon o tvorbe právnych predpisov nepozná.

Na záver len dodajme, že napriek tomu, že vo všeobecnosti platí všeobecný zákaz prijímania retroaktívnych právnych predpisov,²⁸ predsa len pravá retroaktivita nie je úplne neznámy fenomén, dokonca sa vyskytuje aj v Ústave SR, v jeho čl. 50 ods. 6.²⁹ Súčasne, v rámci vyššie uvedeného, sme sa zaoberali tzv. *pravou* retroaktivitou, t. j. ide o prípad, keď účinnosť právneho predpisu začne plynúť skôr než jeho platnosť. V rámci teórie práva sa vyskytuje i tzv. *nepravá* retroaktivita, ktorá je pomerne častý jav v právnej normotvorbe (napr. v manželskom práve) a pri nepravej retroaktivite „sa vznik a platnosť právneho vzťahu a právnych skutočností posudzuje podľa skôr platnej právnej normy, avšak obsah právnych vzťahov sa posudzuje podľa normy účinnej v čase, keď sa o týchto právnych vzťahoch rozhoduje.“³⁰ Napriek vyššie uvedenému vymedzeniu pravej i nepravej retroaktivity, dodnes je v tomto smere v praxi náročne rozlíšiť jednotlivé prípady a niektorí autori hovoria o tom, že rozdiel medzi pravou a nepravou retroaktivitou je taký vágny a pohyblivý, že je takmer nepochopiteľný.³¹

Jasnosť zákonov

Základným predpokladom vytvorenia vyváženého a stabilného právneho poriadku a jeho efektívneho fungovania sú jasné, jednoznačne a jednotne formulované texty právnych predpisov, ktoré následne umožnia bezproblémovú aplikáciu a interpretáciu právnych noriem v nich obsiahnutých. Teda požiadavka jasnosti zákonov je plne akceptovanou, esenciálnou a legitímnou požiadavkou legality. Napriek tomu, že ide o skutočnosť, ktorú takmer nikto nespochybňuje, máme stále problém pri jej uplatňovaní a zavedení do praxe. Uvedené podobne vní-

²⁸ Zákaz retroaktivity je súčasťou požiadaviek právneho štátu (osobitne princípu právnej istoty). K tomu pozri PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2013, s. 170-171.

²⁹ „Trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný. Neskorší zákon sa použije, ak je to pre páchatel'a priaznivejšie.“

³⁰ FÁBRY, B. – KASINEC, R. – TURČAN, M.: *Teória práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 73.

³¹ Pozri PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2013, s. 171.

ma i samotný Fuller. V prvom rade jasnosť zákonov a iných právnych predpisov je nevyhnutná podmienka na to, aby sme vybudovali kvalitný, hierarchicky usporiadaný systém právnych predpisov. V tomto smere je kľúčová práve činnosť parlamentov, ktoré majú ústavodarnú a zákonodarnú právomoc prijímať právne predpisy s najvyššou právnou silou, ktoré súčasne tvoria vrchol hierarchie právnych predpisov a od ktorých sa odvodzujú predpisy s nižšou právnou silou. Ak každá stavebná jednotka bude jasná a jednotná, potom i celok bude na kvalitatívne vyššej úrovni. Fuller taktiež načrtáva myšlienku, že pri prijímaní zákonov by sme nemali byť príliš obsahovo konkrétny v podrobnostiach, t. j. „špeciálna jasnosť môže byť potom oveľa škodlivejšia než pochtivo priznaná neurčitost.“³² Práve určitá dávka neurčitosti pripúšťa flexibilitu využitia právnych noriem aj v nepredpokladaných prípadoch, pričom ich budúci výklad by sa podľa Fullera mal niesť od kritérií typu „dobrá viera“ či „náležitej starostlivosti“ a tým vnieť do zákonov i prvky zdravého rozumu.³³

Je rovnako očakávané, že kľúčový zákon o tvorbe právnych predpisov bude klásť veľký dôraz na jasnosť zákonov. Uvedené sa premietlo aj do viacerých ustanovení Zákona o tvorbe právnych predpisov, keď napr. v § 3 ods. 2 predmetného zákona sa uvádza, že „*právny predpis musí byť terminologicky správny, presný a všeobecne zrozumiteľný. Používajú sa len správne a ustálené právne pojmy. Výnimočne možno v právnom predpise použiť aj pojmy, ktoré nezodpovedajú kodifikovanej podobe štátneho jazyka, ak sú súčasťou ustálenej právnej terminológie a v právnom poriadku majú ustálený význam.*“ Nasledujúci odsek toho istého paragrafu poukazuje na skutočnosť, že právny predpis musí byť terminologicky jednotný a jeden právny pojem by sa mal využívať jednotne v celom právnom poriadku.³⁴ Na inom mieste je kladebný dôraz na to, aby pri vytváraní dosiaľ neznámych pojmov zadefinoval aj presný význam, ktorý bude použiteľný naprieč celým právnym poriadkom.³⁵ Nepochybne jasnosť a prehľadnosť právnych predpisov umožňuje aj ich formálna stránka, ktorej je potrebné venovať náležitú

³² FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 64.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Celé znenie § 3 ods. 3 Zákona o tvorbe právnych predpisov je „*Právny predpis musí byť terminologicky jednotný. Na označenie rovnakých právnych inštitútov sa používajú rovnaké právne pojmy v rovnakom význame. Jeden právny pojem s vymedzeným významom sa v tomto význame používa jednotne v celom právnom poriadku. Ak je význam právneho pojmu vymedzený v jednom právnom predpise, nemôže iný právny predpis pre ten istý právny pojem vytvárať iný význam; to neplatí, ak právny pojem v tomto význame nemožno použiť v inom právnom predpise. Rovnako je neprípustné, aby právny predpis inak vymedzil význam rovnakého právneho pojmu len pre jeho časť.*“

³⁵ § 3 ods. 6 prvá veta pred bodkočiarkou Zákona o tvorbe právnych predpisov.

pozornosť (ako príklad uveďme spôsob číslovania právnych predpisov a iných aktov zverejňovaných v zbierke zákonov) a aj táto požiadavka našla svoje pretavenie do Zákona o tvorbe právnych predpisov, keď napríklad v § 22 ods. 1 predmetného zákona je uvedené, že „*právne predpisy, iné akty a akty medzinárodného práva sa v zbierke zákonov označujú poradovými číslami; číslovanie sa začína 1. januárom a končí sa 31. decembrom toho istého roka.*“

Z formálnej stránky sa zaužívali i určité pravidlá, ako vytvárať právne predpisy. Právny predpis začína úvodnými ustanoveniami alebo základnými ustanoveniami. Tieto ustanovenia vymedzia predmet právnej úpravy, ktorá bude obsahom právneho predpisu a úvodné základné náležitosti právneho predpisu. Súčasťou týchto ustanovení môže byť aj vymedzenie základných pojmov, ktoré sa prierezovo používajú v celom právnom predpise a ktoré je na účely jednotnej aplikácie právneho predpisu nevyhnutné vymedziť a definovať. Nasleduje vlastný text právneho predpisu upravujúci príslušné spoločenské vzťahy a ustanovujúci práva a povinnosti. Na záver sa uvádzajú jednak spoločné ustanovenia, ktoré obsahujú právnu úpravu tých skutočností, ktoré sa týkajú, a teda sú spoločné, pre viaceré ustanovenia alebo pre všetky ustanovenia právneho predpisu, ako aj z hľadiska štruktúry právneho predpisu nasledujú prechodné ustanovenia a záverečné ustanovenia, ktoré obsahujú najmä zrušovacie ustanovenia a ustanovenie o účinnosti právneho predpisu.

S jasnosťou zákonov súvisí i potreba mechanizmov, ktoré zabezpečia opravu formálnych chýb, ktoré sa vyskytnú v niektorých právnych normách. Uvedené rieši i Zákon o tvorbe právnych predpisov, ktorý v ustanoveniach § 25 ods. 1 až 3 daného zákona prezentuje mechanizmy, akými sa opravujú formálne chyby v právnom texte, aby sa predišlo nejasnostiam pri interpretácii týchto zrejmých pochybení, ktoré môžu nastať.

Nerozpornosť právneho systému

V rámci tejto požiadavky legality práva sa Fuller sústreďuje hlavne na protichodné povinnosti, ktoré môžu vyplývať občanom z právneho poriadku a tým ho miast', aké je správne rozhodnutie, resp. ktorú povinnosť má uprednostniť na úkor druhej. Dôležité je uviesť, že Fuller chápe rozpornosť právneho systému v širšom zmysle, dokonca radšej používa slovo inkompatibilita, nakoľko lepšie poukazuje na fakt, že zákony na prvý pohľad síce nejavia žiaden nesúlاد, avšak až pri praktickom uskutočňovaní povinností vyplynie, že jeden z druhým sú nekompatibilný. Rozpor chápe skôr ako logický problém, t. j. ide o právny pred-

pis, ktorý vyžaduje A i súčasne negáciu A. Avšak v právnom živote to nie je vždy takto jednoznačné a jednotlivé právne predpisy v rámci právneho poriadku v sebe zahŕňajú mnohé prvky – právne, morálne, politické, ekonomické či sociologické. Z tohto dôvodu je potrebné, aby zákonodarca pri tvorbe práva vnímal prijímanie zákona v tomto širšom kontexte a vyhodnocoval, či nedôjde k inkompatibilite právnych predpisov. A to aj s ohľadom na to, že „*nedbalosť zákonodarcu, pokiaľ ide o súlad právnych predpisov, môže výrazne poškodiť legalitu a neexistuje žiadne jednoduché pravidlo, ako túto škodu napraviť.*“³⁶ Zároveň na príklade prípadu *Spojené štáty v. Cardiff*³⁷ poukazuje Fuller na výrazný vplyv súdnej moci v tejto otázke, hlavne tých najvyšších súdnych autorít. Uvedenému sa budeme ešte venovať v nasledujúcej kapitole.

Požiadavka nerozpornosti právneho systému sa pretavila i do znenia Zákona o tvorbe právnych predpisov, pričom práve táto požiadavka legality je azda najpočetnejšie zastúpená. Už § 3 ods. 2 tohto zákona kladie dôraz na vyváženosť právneho poriadku, pričom táto vyváženosť predpokladá zosúladenie všetkých jeho častí. Pričom toto zosúladenie „*predpokladá súlad právneho predpisu:*

- a) *s právnym poriadkom tak, že dosahovanie cieľov sledovaných jedným právnym predpisom nebráni alebo nesťažuje dosahovanie cieľov sledovaných iným právnym predpisom,*
- b) *nižšej právnej sily s právnym predpisom vyššej právnej sily,*
- c) *s medzinárodnoprávnymi záväzkami Slovenskej republiky,*
- d) *s právom Európskej únie.*“

Obdobne nutnosť dbať na stručný, vnútorne bezrozporný právny predpis, ako aj požiadavka na právny predpis, ktorý musí obsahovať ustanovenia s normatívnym obsahom, ktoré sú systematicky a obsahovo vzájomne previazané, je vyjadrená v § 4 ods. 1 predmetného zákona. Ide o požiadavku vnútorne nerozporného právneho predpisu. To znamená, že obsah právneho predpisu sa musí tvoriť tak, aby tento predpis bol vnútorne súladný, jeho ustanovenia na seba logicky nadväzovali, boli vzájomne obsahovo previazané a navzájom si neprotirečili, napríklad aby rôzne ustanovenia právneho predpisu neustanovovali rôzne právne následky na rovnaké konanie a podobne.

Spomeňme si aj druhý odsek tohto ustanovenia, podľa ktorého „*právny predpis ustanovuje práva a povinnosti tak, aby dotvárali alebo rozvíjali sústavu práv a povinností v súlade s ich doterajšou štruktúrou v právnom poriadku a nestali sa vzájomne protirečivými.*“ Pri ustanovovaní práv a povinností je nevyhnutné dbať na to, aby bola zabez-

³⁶ FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 68.

³⁷ *United States v. Cardiff*, 344 U. s. 174 (1952).

pečená ich vzájomná previazanosť, súladnosť a nerozpornosť s inými právami a povinnosťami v štruktúre právneho poriadku v tom zmysle, aby jeden právny predpis neustanovoval práva a povinnosti takým spôsobom, že budú rozporné s právami a povinnosťami ustanovenými v inom právnom predpise.

Nepochybné dôležitú rolu pri dodržiavaní požiadavky nerozpornosti právneho systému zohrávajú i prechodné a zrušovacie ustanovenia, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou takmer všetkých „bežných“ právnych predpisov. Funkciou prechodných ustanovení je vyriešenie režimu prechodného spolupôsobenia doterajšieho právneho predpisu a nového právneho predpisu na právne vzťahy upravené doterajším právnym predpisom (ide o tzv. intertemporalitu).³⁸ Prechodné ustanovenia dočasne udržiavajú pri právnom živote vybrané ustanovenia staršieho právneho režimu, nakoľko je to z určitých dôvodov vhodné a žiaduce. Na strane druhej zrušovacie ustanovenia „*výslovne uvádzajú všetky právne predpisy vyhlásené v zbierke zákonov vrátane právnych predpisov vyhlásených uverejnením oznámenia o ich vydaní alebo ich častí, ktoré sa navrhovaným právnym predpisom zrušujú.*“³⁹ Zrušovacie ustanovenia sú potrebnou súčasťou právneho poriadku. I v rámci právneho poriadku sa vyskytujú právne normy, ktoré nie sú využívané, resp. už ich nemožno použiť. Ide o tzv. obsolentne právne normy, ktoré je potrebné odstraňovať a tak „*upratovať*“ samotný právny poriadok. V súčasnosti je právny poriadok aj tak zahŕtený mnohými právnymi predpismi a normami, z tohto dôvodu je adekvátne, aby sa priebežne i zbavoval tých noriem, ktoré nie sú využívané, a tak sa vyhýbal rozporom.

Nepripustnosť toho, aby zákony požadovali nemožné (konanie)

Nepripustnosť toho, aby zákony nepožadovali nemožné (konanie) sa na prvý pohľad javí ako úplne samozrejma a až nadbytočná požiadavka. Veď ktorý racionálne zmýšľajúci zákonodarca by vyžadoval nemožné konanie? Lenže v tomto smere máme skúsenosti aj s takýmito situáciami a, žiaľ, nie sú ojedinelé. Už len samotná otázka retroaktívnych zákonov (spomenuté ustanovenie § 19 ods. 2 Zákona o tvorbe právnych predpisov) je dobrým príkladom toho, čo by nemal zákonodarca opomínať a skutočne prikračovať k retroaktívnemu zákonodarstvu len v ojedinelých prípadoch a keď neexistuje iná alternatíva rie-

³⁸ Ide o § 5 ods. 4 Zákona o tvorbe právnych predpisov.

³⁹ Ide o § 5 ods. 5 Zákona o tvorbe právnych predpisov.

šenia problému. Na tomto mieste je nutné ešte pre úplnosť informácie doplniť, že celkovo v našom právnom systéme právne úkony, ktoré požadujú nemožné, sú absolútne neplatné. Vyplýva to z ustanovenia § 37 ods. 2 Občianskeho zákonníka.⁴⁰

Čo je pre nás celkom prekvapivé, je v akom smere sa Fuller zaoberal touto problematikou, keď v rámci svojho diela *Morálka práva* skúmal viac otázku právnej zodpovednosti, a to či už samotného zákonodarcu pri prijímaní právnych predpisov, ale aj napr. sa zaoberal otázkou absolútnej trestnej zodpovednosti.⁴¹ Avšak na tomto mieste si trúfame skonštatovať, že vyššie uvedené nespadá pod koncept, aby zákony nepožadovali nemožné konanie.

Stálosť práva v čase

Hneď na úvod spomeňme, že práve požiadavku stálosti práva v čase sa nám explicitne nepodarilo nájsť vyjadrenú v rámci Zákona o tvorbe právnych predpisov. Avšak túto požiadavku legality práva vieme nepriamo nájsť v predmetnom zákone, nakoľko ak kladieme dôraz na bezchybnosť prijímaných právnych predpisov a potrebu ich vysokej kvalitatívnej úrovne, je zrejmé, že ich chceme prijať tak, aby korelovali s realitou a boli uplatniteľné po dlhší čas. V súčasnosti sme v období, keď každú chvíľu prijímame či novelizujeme právne predpisy, pričom je otázne, či je to nutné robiť v každom prípade. Otázka taktiež znie, že ak sme prijali zákon a už o rok ho novelizujeme, či nenastala chyba už pri samotnom prijímaní daného zákona. Práve tejto *legislatívnej smršti* sa budeme ešte venovať aj v nasledujúcej kapitole tohto príspevku.

Je iba racionálne, aby sa právne predpisy nemenili drasticky na častej periodickej báze. Uvedené si uvedomuje i Fuller a uvádza, že zákonodarca nemá byť vrtkavý, keďže uvedeným môže spôsobiť apatickosť občanov voči novým zákonom, ktoré si potom nebudú mať záujem ani prečítať. Dokonca Fuller stavia časté zmeny v práve na úroveň retroaktívneho zákonodarstva a tvrdí, že „*existuje viac-menej spriaznenosť medzi škodami spôsobenými retroaktívnym zákonodarstvom a škodami, ktoré sú dôsledkom príliš častých zmien v práve.*“⁴² Fluktuáciu právnych predpisov je možné exemplárne preukázať aj z prostredia štúdia práva študentmi právnických fakúlt v rámci Slovenskej republiky. Je úplne bežné, že v rámci prípravy na skúšky sa učia z jedného právneho predpisu (napr. zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok),

⁴⁰ Samotné znenie je: „Právny úkon, ktorého predmetom je plnenie nemožné, je neplatný.“

⁴¹ FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 69-77.

⁴² *Ibidem*, s. 78.

avšak už samotné štátnice musia absolvovať z úplne iných právnych predpisov (v našom prípade to bol zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok a s ním súvisiace ďalšie procesné kódexy – Civilný mimosporový poriadok a Správny súdny poriadok).

Zhoda medzi vyhlásenými pravidlami a ich uplatňovaním v praxi

Posledná, ale azda najkomplexnejšia požiadavka legality je zhoda medzi vyhlásenými pravidlami a ich uplatňovaním v praxi.⁴³ Táto zhoda podľa Fullera môže byť popretá alebo narušená mnohými spôsobmi: „*chybnou interpretáciou, nedostupnosťou práva, neschopnosťou vidieť, čo je potrebné urobiť, aby sa zachovala integrita právneho poriadku, úplatky, predsudky, ľahostajnosť, hlúposť a túžba po osobnej moci.*“⁴⁴ Existuje veľké množstvo ohrození, ktoré potenciálne narušajú uvedenú zhodu, avšak Fuller súčasne poukazuje, že je aj veľké množstvo procedurálnych nástrojov, ako ju udržať. Predovšetkým ide o prvky procedurálneho súdneho konania (právo na zastupovanie advokátom, právo na opravné prostriedky, právo na kladenie otázok protistrane a svedkom a pod.), keďže by to mala byť práve súdna moc, ktorá zabezpečuje zhodu medzi vyhlásenými pravidlami a ich uplatňovaním v praxi. Najlepšia cesta, ako dosiahnuť uvedenú zhodu, je prostredníctvom kvalitnej a nearbitrárnej interpretácie právnych predpisov.

Pri správnej interpretácii jednotlivých právnych predpisov a hľadání úmyslu zákonodarcu, na aký účel prijal tú-ktorú normu, sú veľmi nápomocné práve dôvodové správy, ktoré sú dôležitou súčasťou návrhu zákona, ktorý smeruje do parlamentu. Potreba jej dodania vyplýva z § 7 ods. 1 písm. b) Zákona o tvorbe právnych predpisov, v rámci ktorého sa uvádza, že okrem iného i dôvodová správa musí byť predložená popri paragrafovom znení návrhu právneho predpisu do pripomienkového konania. Samotná dôvodová správa sa člení na všeobecnú časť a osobitnú časť. Všeobecná časť dôvodovej správy obsahuje zhodnotenie súčasného stavu s uvedením potreby novej právnej úpravy, spôsobu jej vykonávania, zhrnutie vplyvu v súlade s doložkou vybraných vplyvov, súlad právneho predpisu s inými právnymi predpismi,

⁴³ Ide o obdobné rozlišovanie knižného práva (*law in books*) a práva v praxi (*law in action*), s ktorým prichádza zakladateľ americkej sociologickej jurisprudencie Roscoe Pound, znázorňujúce odlišenie statického zákonného práva a jeho akademického podania na strane jednej a reálneho fungovania práva v jeho dynamike a spoločenskom prostredí na strane druhej. Viac k tomu pozri v POUND, R.: *Law in Books and Law in Action*. In *American Law Review*, vol. 44, no. 12, 1910, s. 12-36.

⁴⁴ FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 79.

právom Európskej únie a s medzinárodnoprávnymi záväzkami a ďalšie skutočnosti nevyhnutné na posúdenie návrhu právneho predpisu. Osobitná časť dôvodovej správy obsahuje vecné odôvodnenie jednotlivých navrhovaných ustanovení právneho predpisu, pričom do odôvodnenia sa nesmie preberať text týchto ustanovení.

Okrem vyššie uvedeného nepochybne podporuje zhodu medzi vyhlásenými pravidlami a ich uplatňovaním v praxi aj oveľa jednoduchší prístup k právnym pravidlám, a to i vďaka Slov-Lexu, ale i vďaka povinnostiam uvedeným v rámci § 23 Zákona o tvorbe právnych predpisov, pričom toto ustanovenie popisuje povinnosti týkajúce sa šírenia listinnej podoby zbierky zákonov určitým štátnym orgánom, resp. každému záujemcovi, ak zaplatí odplatu za listinnú podobu zbierky zákonov (§ 23 ods. 1 zákona).

3. Premietnutie vybraných požiadaviek legality do právnej praxe?

V predchádzajúcej kapitole sme si poukázali, že Fullerových osem požiadaviek legality si našlo explicitne, resp. implicitne svoje premietnutie do samotného znenia Zákona o tvorbe právnych predpisov. V tomto smere aj náš právny poriadok je aspoň formálne zhodný s požiadavkami kladenými na tvorbu práva, ktoré by sme mali rešpektovať. Otázka je, či sa vyššie uvedené požiadavky premietli z papiera aj do právnej praxe. V tomto smere sme o dosť skeptickejší a sme toho názoru, že viaceré praktiky praxe sú rozporné. S ohľadom na obmedzenosť rozsahu príspevku sme sa rozhodli bližšie venovať dvom požiadavkám legality, ktoré sú podľa nášho názoru najviac opomínané v praxi a spôsobujú najväčšie problémy. Ide o stabilitu práva v čase a nerozpornosť právneho systému. Samozrejme, týmto netvrdíme, že ostatné požiadavky sú tým pádom kvalitne implementované do nášho systému, skôr sa chceme venovať tým, ktoré sú z nášho pohľadu najzávažnejšie opomínané praxou.

Žijeme v dobe legislatívnej smršte?

Stabilita práva je nepochybne dôležitou podmienkou dobre fungujúceho právneho štátu, pričom vyplýva predovšetkým z princípu právnej istoty. Je nežiadúce, aby sa právna úprava menila príliš frekventovane, keďže následne vzniká problém vôbec vyznať sa v právnom poriadku, a to aj samotným právnikom, nie to ešte právnym „laikom“. Nám osobne sa pri otázke stability práva núka myšlienka, či o nej skutočne

v našom právnom systéme môžeme vôbec hovoriť. Sme toho názoru, že nás súčasný právny poriadok čelí kríze s výstižným názvom, a to legislatívna smršť. Je jasné, že nejde len o problém Slovenskej republiky, ale celkovo súčasných moderných demokratických štátov. V súčasnosti čelíme situácii, keď pomaly každé naše konanie by malo byť pokryté právnou normou. Čo je však problematické, prijímané právne predpisy sú pomerne často šité horúcou niťou, ich obsah je nízkej kvality, a aj tie zákony, ktoré sú pripravované právnymi odborníkmi, tak kým sú publikované v zbierke zákonov, ich obsah prejde rozsiahlym politickým bojom a nakoniec je častokrát v mnohom poznačený, a to až do takej miery, že potom právní „*otcovia*“ tohto predpisu sa k nemu neskôr ani nechcú hlásiť.

S ohľadom na vyššie uvedené sme sa rozhodli pozrieť na celkový počet publikovaných právnych predpisov a iných aktov v zbierke zákonov od roku 1993, t. j. od vzniku Slovenskej republiky, za účelom kvantitatívneho posúdenia, či skutočne sme zavalení právnymi predpismi. Samozrejme, niektorí by mohli spochybňovať tento kvantitatívny ukazovateľ a indikátor, t. j. že by tvrdili, že veľký počet prijatých právnych predpisov ešte neznamená, že sme nimi zahltení, resp. že existujú iné, hodnovernejšie spôsoby, ako pristupovať k tejto problematike.⁴⁵ Ale predsa aj tento kvantitatívny indikátor, t. j. celkový počet publikovaných právnych predpisov v zbierke zákonov, je možné pokladať za dôležitý a minimálne sa od neho môžeme odraziť pri neskoršej, komplexnejšej analýze, ktorá by mohla byť predmetom ďalšieho výskumu. Avšak našim cieľom na tomto mieste nie je objektívne preukázanie existencie doby legislatívnej smršte, ale skôr chceme predložiť informácie, venujúce sa celkovému počtu prijatých právnych predpisov a iných právnych aktov v zbierke zákonov, a už zodpovedanie otázky, či teda žijeme v dobe legislatívnej smršte, ponecháme na samotných čitateľov. Naš pohľad je v tomto pomerne jednoznačný.

Od roku 1993 do súčasnosti (ku dňu 21.3.2020) bolo v rámci zbierky zákonov publikovaných **13 834** právnych predpisov a iných právnych aktov.⁴⁶ Priemerne na rok to vychádza po zaokrúhlení na **510** právnych predpisov a iných právnych aktov za rok. Osobitne poukazujeme i na obdobie posledných 10 rokov (od roku 2010 do roku 2019), keď bolo prijatých **4 648** právnych predpisov a iných právnych aktov. Priemerne na rok to vychádza po zaokrúhlení na **465** právnych predpisov a iných

⁴⁵ K tomu pozri napr. FÁBRY, B. – KASINEC, R. – TURČAN, M.: *Teória práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 178-179.

⁴⁶ Vychádzali sme zo štatistik uvedených priamo na Slov-Lex. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy> (navštívené dňa 21.3.2020).

právných aktov za rok.⁴⁷ Pre lepšiu ilustráciu pripájame i tabuľku znázorňujúcu počet prijatých právnych predpisov a iných právnych aktov za obdobie od roku 1993.

Tabuľka 1: Počet prijatých právnych predpisov a iných právnych aktov v rámci Zbierky zákonov SR od roku 1993 do 21.3.2020

Rok	Počet	Rok	Počet
1993	329	2007	669
1994	374	2008	650
1995	308	2009	602
1996	388	2010	560
1997	390	2011	568
1998	409	2012	462
1999	400	2013	508
2000	489	2014	421
2001	600	2015	450
2002	761	2016	395
2003	621	2017	361
2004	778	2018	415
2005	666	2019	508
2006	698	2020	54

Už len na základe tohto jedného kvantitatívneho ukazovateľa, z ktorého vyplýva, že v priemere sa za rok do zbierky zákonov doplní približne 510 právnych predpisov a iných právnych aktov (rok 2019 bol v tomto smere takmer ukážkový), je pre nás znak toho, že náš právny poriadok je zahltený a skutočne čelíme legislatívnej smršti. Uvedené vedie do situácie, že už ani samotní právnici nesledujú prijímanie a publikovanie právnych predpisov a pozornosť venujú len tým publikáciám v rámci zbierky zákonov, ktoré sa ich výsostne dotýkajú. Ved' pri veľmi zjednodušenej matematike by sme si mali každý deň pozrieť a naštudovať aspoň jeden právny predpis, resp. iný právny akt a cez víkend navyše ešte aspoň dva ďalšie, aby sme si stihli prejsť 510 právnych predpisov za rok. A pri tomto skonštatovaní sa nám skutočne

⁴⁷ Uvedené uskutočňujeme aj z toho dôvodu, že obdobie pred a po roku 2004, t. j. vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie, so sebou prinášalo aj oveľa väčšiu legislatívnu činnosť za účelom aproximácie a harmonizácie právneho poriadku SR s kritériami kladenými zo strany Európskej únie. Chceli sme vedieť, či sa dramaticky zmenila situácia v legislatívnej činnosti po tomto významnom míľniku Slovenskej republiky. Ako to vyzerá z priemerov na rok, tak na veľký posun to nevyzerá.

núka otázka, či splňame Fullerovo kritérium stability práva v čase a či môžeme hovoriť o tom, že máme stabilný právny poriadok, a to aj v kontexte nevyvrátiteľnej právnej domnienky „*neznalosť zákona neospravedlňuje*“

Nerozpornosť právneho systému v praxi

Na vyššie uvedené problematiku legislatívnej smršti nadväzuje i otázka nerozporného právneho systému. Samozrejme, pri takom veľkom množstve prijímaných právnych predpisov a iných právnych aktov je zjavne, že v rámci právneho systému bude dochádzať k rozporným situáciám, resp. bude minimálne komplikované interpretovať niektoré právne normy v kontexte celého právneho poriadku Slovenskej republiky. Práve za týmto účelom sa snaží i zákonodarca prijímať rôzne opatrenia, ktoré majú zabezpečiť súladnosť a jednotu pri interpretácii jednotlivých právnych predpisov, a tým i predchádzať rôznym rozporom v právnom systéme. Jedným z takýchto opatrení bolo zavedenie i tzv. Veľkého senátu. Ako vieme, prijatie zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok (ďalej len ako „*CSP*“) nám prinieslo aj novinku v podobe zavedenia Veľkého senátu, ktorého hlavnou funkciou v zmysle § 48 CSP je zjednocovanie výkladov nejasných právnych ustanovení a právnych predpisov.

Paradoxne, jednou z prvých vecí, ktoré musel Veľký senát riešiť, spadá pod samotný CSP, ktorý Veľký senát i vytvoril. Išlo o právnu otázku, či je možná kumulácia dovolacích dôvodov podľa § 420 CSP⁴⁸ a § 421 CSP,⁴⁹ čo bolo za účinnosti ešte skoršieho procesného predpisu, zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok, úplne bežná vec. Dokonca sa úsmevne radilo, že do dovolania je potrebné dať čo naj-

⁴⁸ „Dovolanie je prípustné proti každému rozhodnutiu odvolacieho súdu vo veci samej alebo ktorým sa konanie končí, ak

a) sa rozhodlo vo veci, ktorá nepatrí do právomoci súdov,

b) ten, kto v konaní vystupoval ako strana, nemal procesnú subjektivitu,

c) strana nemala spôsobilosť samostatne konať pred súdom v plnom rozsahu a nekonal za ňu zákonný zástupca alebo procesný opatrovník,

d) v tej istej veci sa už prv právoplatne rozhodlo alebo v tej istej veci sa už prv začalo konanie,

e) rozhodoval vylúčený sudca alebo nesprávne obsadený súd, alebo

f) súd nesprávnym procesným postupom znemožnil strane, aby uskutočňovala jej patriace procesné práva v takej miere, že došlo k porušeniu práva na spravodlivý proces.“

⁴⁹ „Dovolanie je prípustné proti rozhodnutiu odvolacieho súdu, ktorým sa potvrdilo alebo zmenilo rozhodnutie súdu prvej inštancie, ak rozhodnutie odvolacieho súdu záviselo od vyriešenia právnej otázky,

a) pri ktorej riešení sa odvolací súd odklonil od ustálenej rozhodovacej praxe dovolacieho súdu,

b) ktorá v rozhodovacej praxi dovolacieho súdu ešte nebola vyriešená alebo

c) je dovolacím súdom rozhodovaná rozdielne.“

viac dovolacích dôvodov a nech si už sudcovia vyberú niektorý z nich. Avšak, zavedením CSP sa táto otázka nanovo otvorila a dostala sa až pred Veľký senát. Ten spočiatku svojím uznesením zo dňa 19. apríla 2017, sp. zn. 1 VCdo 2/2017, skonštatoval, že kumulácia dôvodov prípustnosti dovolania v zmysle § 420 CSP a § 421 CSP je neprípustná. Súčasne si stanovil aj spôsob, ako sa bude vysporiadať s dovolaniami, ak v nich budú zakomponované viaceré dovolacie dôvody, a to ak sú v dovolaní súbežne uplatnené dôvody prípustnosti podľa oboch uvedených ustanovení, dovolací súd sa pri skúmaní prípustnosti dovolania obmedzí len na posúdenie prípustnosti dovolania z hľadiska § 420 CSP. Ak sú v dovolaní uplatnené viaceré vady zmätočnosti uvedené v § 420 písm. a/ až f/ CSP, dovolací súd sa pri skúmaní prípustnosti dovolania obmedzí výlučne na skúmanie prípustnosti dovolania z hľadiska existencie tej procesnej vady zmätočnosti, ktorá je v tomto ustanovení uvedená na prednejšom mieste.

Čo je však zaujímavé, následne, aj po intervencii zo strany Ústavného súdu (sp. zn. PLz. ÚS 1/2018 z mája 2018), o necelý rok Veľký senát rozhodol diametrálne odlišne a uviedol, že kumulácia dovolacích dôvodov podľa § 420 a § 421 CSP je prípustná. Za obdobie necelého roka sa verejnosti i odbornej právnickej obci prezentovali dva úplne protichodné názory, pričom asi nie je potrebné zdôrazňovať, že uvedené malo pomerne výrazný negatívny vplyv na spôsob vypracovávanía dovolaní, ako aj to zrovna nie príliš vypovedá o tom, že Veľký senát napĺňa svoju funkciu, na ktorú bol zriadený – a to zjednocovať výklady nejasných právnych ustanovení a právnych predpisov. V podstate v tomto prípade to bolo práve naopak a veríme, že sa v tomto prípade jednalo len o prvotné zakopnutie a že neskoršia činnosť bude skutočne smerovať voči zosúladiťovaniu výkladov nejasných právnych ustanovení a právnych predpisov.

Záver

Môžeme skonštatovať, že sa nám potvrdil stanovený cieľ na začiatku tohto článku, a to detekcia Fullerových ôsmich kritérií legality v zákone zameriavajúceho sa na tvorbu práva, t. j. Zákona o tvorbe právnych predpisov. Veríme, že v našom snažení sme boli úspešní a že aj keď nie vždy išlo o explicitné vyjadrenie niektorých z kritérií legality, ale nutnosť ich existencie vyplývala implicitne, z obsahu a kontextu samotného Zákona o tvorbe právnych predpisov. Uvedené potvrdzuje myšlienku, že aspoň po formálnej stránke i Slovenská republika, tak ako i mnohé ďalšie demokratické a právne štáty, venujú náležitú pozornosť adekvátnym a odborne

potrebným kritériám pri tvorbe práva, pričom mnohé z nich nachádzajú inšpiráciu práve i v diele Lona Fullera. Osobne sme toho názoru, že kritéria ako všeobecnosť právnej regulácie, nevyhnutnosť zverejnenia právnych pravidiel, zákaz retroaktívnych zákonov, jasnosť zákonov, nerozpornosť právneho systému, neprípustnosť toho, aby zákony požadovali nemožné (konanie), stálosť práva v čase, zhoda medzi vyhlásenými pravidlami a ich uplatňovaním v praxi, by mali byť kostrou každého právneho poriadku a procesu tvorby práva, na ktorej je vybudovaný akýkoľvek demokratický a právny štát.

Problematickejšie sa nám však javilo už samotné uplatnenie týchto kritérií v právnej praxi. Predovšetkým išlo o problematiku stability práva v čase, kde sme skutočne toho názoru, že žijeme v dobe legislatívnej smršte, ktorá nás (máme na mysli hlavne právnikov) výrazným spôsobom ovplyvňuje. Sme toho názoru, že v súčasnosti i samotná príprava budúcich právnikov by mala klásť oveľa väčší dôraz na to, aby budúci mladí právnici sa hlavne vedeli správne orientovať v právnom systéme a nedbať veľmi už na samotnú memorizáciu právnych noriem a právnych predpisov. Javí sa nám, že v budúcnosti, za ešte väčšieho prispenia technologických vymožeností, už nebude veľmi záležať, kto bude vedieť spamäti povedať určitý paragraf, avšak kľúčové bude, či bude vedieť nájsť príslušný paragraf v sieti právnych predpisov Slovenskej republiky,⁵⁰ ktorý mu pomôže vyriešiť jeho/jej právny problém. V tomto smere je rozhodujúce, aby si budúci právnici osvojili aj určité „*detektívne*“ schopnosti a vedeli vydolovať tie náležité a správne právne ustanovenia a iné relevantné právne informácie (napr. judikáty), čo už teraz je neraz veľmi náročná úloha.

Taktiež môžeme skonštatovať, že premietnutie teoretických Fullerových kritérií do praxe nie je jednoduchý počín a prináša so sebou veľa zádrhov. Uvedené sme poukázali práve na prípade ustanovenia Veľkého senátu, ktorý hneď medzi svojimi počiatočnými rozhodnutiami má dve proti sebe znejúce uznesenia a tak hneď na úvod svojej činnosti prišlo k určitému pochybeniu v jeho hlavnej funkcii, a to zjednocovať výklady nejasných právnych ustanovení.

Záverom si dovoľujeme uviesť, že Fuller a jeho koncept vnútornej morálky práva, ale i iní právní naturalisti (resp. nonpozitiviti) ako napríklad Ronald Dworkin a jeho téza jedinej správnej odpovede, nám často prinášajú ideálne usporiadanie a chápanie práva a jeho fungovanie. Avšak takéto ideálne chápanie má i odvrátenú stranu. V prípade, že sa nám ich nedarí dosiahnuť (čo sa aj nedarí, keďže sú to ideály),

⁵⁰ Nezabudnime ani na právo Európskej únie, ktoré má prednosť pred právom Slovenskej republiky, ako aj medzinárodné právo, ktoré je taktiež záväzné pre Slovenskú republiku.

uvedené koncepty môžu priniesť i skepsu a nedôveru. Dokonca aj sám Fuller uznáva, že nedôjde k situácii, keď budú v úplnosti naplnené všetky kritéria legality a že si myslieť uvedené je len utópia. Podobnú situáciu môžeme vidieť aj v súčasnosti, keď veľké množstvo ľudí začína byť nespokojné s tým, ako funguje demokracia a prikláňa sa k radikálnejším až extrémistickým politickým stranám. Dovoľujeme si uviesť, že jedným z dôvodov takéhoto rozhodnutia je aj to, že demokraciu stále chápeme v jej ideálnom stave a ten sa snažíme dosiahnuť. Avšak, v tomto smere súhlasíme s Robertom Dahlom, demokracia ako ideál je nerealizovateľná, tak isto ako aj ideálna koncepcia vnútornej morálky práva podľa Fullera. Vo všetkých prípadoch netreba opomínať, že v skutočnosti nejde o ich dosiahnutie, ale o proces, na základe ktorého ich realizujeme v čo najväčšej možnej miere. Demokracia i naplnenie ôsmich kritérií legality sú dynamické procesy, nie konečné výsledné stavy, ktoré keď raz dosiahneme, tak sme „za vodou“ a všetko bude v poriadku. Je potrebné na nich neustále pracovať a rozvíjať ich. Na to by sme nemali zabúdať...

Použitá literatúra

1. CANE, P. (ed.): *The Hart-Fuller Debate in the Twenty-First Century*. Oxford, Portland: Hart Publishing, 2010, 297 s. ISBN 978-1-84113-894-7.
2. CLIFFORD, F.: *A History of Private Bill Legislation. In Two Volumes*. London and New York: Routledge, 1968, celkovo 1473 s., ISBN 978-1-134-56947-2.
3. COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, 303 s., ISBN 978-80-7502-134-2.
4. FÁBRY, B. – KASINEC, R. – TURČAN, M.: *Teória práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, 356 s. ISBN 978-80-7160-417-4.
5. FULLER, L. L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, 229 s., ISBN 80-86005-65-8.
6. FULLER, L. L.: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. In *Harvard Law Review*, Vol. 71, No. 4, 1958, s. 630-672.
7. GÁBRIŠ, T.: Súkromné zákony: privatizácia parlamentu? In *ComenIUS*. 2018. Dostupné na internete: <https://comenius.flaw.uniba.sk/index.php/kategorie/politika-a-pravo/44-sukromne-zakony-privatizacia-parlamentu> (navštívené dňa 21.03.2020).
8. GEORGE, R. P.: *The Autonomy of Law*. Oxford: Clarendon Press, 1996, 352 s. ISBN 0-19-825786-4.
9. GÓMEZ, J.V.: The Hart-Fuller Debate. In *Philosophy Compass*, 9, 2014, s. 45-53.

10. HART, H. L. A.: *Pojem práva*. Praha: PROSTOR, 2004, 316 s., ISBN 80-7260-103-2.
11. HART, H. L. A.: Positivism and the Separation of Law and Morals. In *Harvard Law Review*, Vol. 71, No. 4, 1958, s. 593-629.
12. HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeměk, 2012, 421 s., ISBN 978-80-7380-366-7.
13. LACEY, N.: Out of the Witches' Cauldron?: Reinterpreting the Context and Re-assessing the Significance of the Hart-Fuller Debate. In *Oxford Legal Studies*, Research paper No. 51, 2012, s. 1-45. Dostupné na internete: <http://ssrn.com/abstract=2126511> (navštívené dňa 21.03.2020).
14. MURPHY, C.: Lon Fuller and the Moral Value of the Rule of Law. In *Law and Philosophy*, 24, 2005, s. 239-262.
15. POUND, R.: Law in Books and Law in Action. In *American Law Review*, vol. 44, no. 12, 1910, s. 12-36.
16. PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2013, 290 s., ISBN 978-80-89603-14-5.
17. PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: VO PF UK, 2001, 331 s., ISBN 80-7160-146-2.
18. SCHAUER, F.: *Thinking Like a Lawyer: A New Introduction to Legal Reasoning*. Cambridge: Harvard University Press, 2009, 239 s., ISBN 0-674-03270-5.
19. VOJÁČEK, L. a kol.: *Dejiny verejného práva a prameňov práva*. Bratislava: PraF UK, 2010, 413 s., ISBN 978-80-7160-291-0.

Zákony a iné pramene

1. Dôvodová správa k zákonu č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a Zbierke zákonov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=417996> (navštívené dňa 21.03.2020).
2. United States v. Cardiff, 344 U. s. 174 (1952).
3. Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992.
4. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 25. apríla 2018, sp. zn.: PLz. ÚS 1/2018-22.
5. Uznesenie Veľkého senátu zo dňa 19. apríla 2017, sp. zn. 1 VCdo 2/2017.
6. Uznesenie Veľkého senátu zo dňa 21. marca 2018, sp. zn. 1 VCdo 1/2018.
7. Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.
8. Zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok.
9. Zákon č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a Zbierke zákonov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

10. Zákon č. 1/1993 Z. z. o Zbierke zákonov Slovenskej republiky.
11. Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok.